

DOI: 10.31866/2616-7581.3.2.2020.219168

УДК 398.831

КОЛИСКОВІ ПІСНІ ТА ЇХ РОЛЬ У КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Анна Ткач

*викладач; ORCID: 0000-0001-9698-1605; e-mail: anna.arnasio@ukr.net**Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна*

Анотація

Жанр колискової пісні має важливе значення в традиційній культурі. Попри те, що чимало пісень, які мали відношення до циклу родинно-обрядового фольклору, припинили своє функціонування, колискові пісні не втрачають актуальності. У сучасній практиці призначення колискових пісень має більш практичне застосування, проте, у традиційній культурі їх роль була значно більшою, ніж заколисування дитини. Дослідження взаємозв'язку між компонентами колискових пісень та виокремлення їх етнічної своєрідності є актуальним завданням, що сприяє розумінню специфіки традиційної культури.

Мета дослідження полягає у дослідженні специфіки колискових пісень та їх ролі в контексті традиційної культури.

Методологія дослідження ґрунтується на культурно-історичному та музично-аналітичному підходах. В даному дослідженні культурно-історичний підхід використовується з метою виявлення соціокультурних умов, в яких формуються побутові фольклорні жанри. Велика увага приділяється семантичному рівню аналізу вербального тексту колискових пісень, який виявляє специфіку вірувань предків, взаємозв'язок тексту з функціональним призначенням цих пісень. Музично-аналітичний підхід дає змогу дослідити і порівняти певні спільні інтонації, ритмічні характеристики у колискових піснях, які існують в різних культурах.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті ролі колискових пісень в контексті традиційної культури та виокремленні їх специфіки.

Висновки. Колискові пісні виступають формою трансляції досвіду багатьох поколінь. Встановлено подібність музичних характеристик цього фольклорного жанру, які стосуються різних етнічних культур – це невеликий амбітус, низхідний рух, повторення одного інтонаційного звороту та вибір ритмічних малюнків, що відтворюють специфіку гойдання. Зміст колискових пісень відображає особливості вірувань предків. На прикладі колискових пісень, поширених в європейській культурі можна зазначити поєднання елементів християнської релігії та міфологічних уявлень. У колискових піснях є певні стабільні компоненти, що пов'язані із заспокоєнням дитини, прагненням її заколисати. Водночас існують відмінності, зокрема у вербальному тексті, які відтворюють специфіку соціокультурних умов, в яких вони формувались. Колискові пісні мають такі функції, як

комунікативна, соціальна, магічна. Кожний елемент вербального тексту коліскової має глибоке символічне значення та спрямований на виховання дитини, привертання певних духовних сил; сприяє її здоров'ю та забезпеченню їй щасливої долі.

Ключові слова: коліскові; пісні; жанр; функції; традиційна культура; символіка

Вступ

Жанр коліскової пісні є одним з найбільш поширених в контексті культурного розвитку. Попри те, що чимало пісень, які мали відношення до циклу родинно-обрядового фольклору, припинили своє функціонування, коліскові пісні не втрачають актуальності. Призначення коліскових пісень в сучасній практиці має більш практичне застосування, проте у традиційній культурі їх роль була набагато більшою, ніж заколисування дитини. Актуальним завданням є дослідження ролі коліскових пісень в традиційних культурах.

Мета

Мета статті полягає у дослідженні специфіки коліскових пісень та виділенні їх ролі в контексті традиційної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Коліскові пісні як жанр обґрунтовані в працях педагогічного, культурологічного, лінгвістичного та музикознавчого спрямування. Враховуючи деякі обмеження в нашому дослідженні розглянемо і порівняємо традиції деяких європейських країн і регіонів України. Заслужують на увагу праці В. Мельник та Н. Яченко (2012), в яких акцентовано увагу на семантичних особливостях французьких коліскових пісень та Т. Захожої (2012), яка досліджує коліскові пісні різних регіонів Іспанії. Специфіка українських коліскових пісень Східної Волині проаналізована на експедиційних матеріалах в статті А. Друзюк (2013), комплексний аналіз української коліскової пісні як специфічного жанру «фольклору для дітей» здійснено О. Марчун (2005). В. Семенчук (2017) та С. Чайка (2019) розглядають жанрове розмаїття та значення коліскових пісень у вихованні дітей. Оберегові образи, що зустрічаються в текстах українських народних коліскових пісень, ґрунтовно висвітлено О. Хомік (2009). Мало вивченим залишається питання взаємозв'язку між компонентами коліскової.

Виклад матеріалу дослідження

При дослідженні особливостей музичного фольклору необхідно дотримуватись позиції, пов'язаної з синкретичною природою давнього мистецтва. Жодний музичний компонент не міг з'явитись сам по собі, не будучи пов'язаним з іншими факторами людської життєдіяльності. Розвідки О. Хомік (2009), які стосуються дослідження оберегових образів у коліскових, виявляють нерозривний зв'язок між різними сторонами побутування. Виникнення жанру коліскової виступає

ймовірно однією з найбільш давніх форм музикування, яка мала практичне призначення, проте також виконувала ряд соціальних, комунікаційних та магичних функцій. Досить часто виконання колискових пісень супроводжувалось «виконанням якихось хатніх робіт – вишиванням, прядінням та іншими рукодільними роботами» (Чайка, 2019, с. 264). Тому згадка про ці форми роботи могла бути наявна у самій пісні. Проте треба наголосити на тому, що іноді в якості колискових використовувались інші пісні, характер яких міг бути тотожним до заколисувальних, хоча за іншими, в тому числі вербальними характеристиками вони могли істотно відрізнитись.

Необхідно розглянути якими є характерні ознаки колискової пісні як жанру, що представлений в традиційній культурі. Первинне значення колискової пісні, що має приспати дитину проявляється при аналізі усіх рівнів даного жанру – від вербального до музичного компонентів. О. Марчун (2005) відмічає, що ця функціональність унаочнюється через такі ознаки, як «монотонний наспів, текстова та, відповідно, музична ритміка й специфічна фонетика, яка є наслідуванням перших кроків немовляти до рідної мови – стадій агукання та белькотіння ("Ой люлечки-люлі, налетіли гулі")» (с. 4). Дані характеристики притаманні більшості колискових, попри їх етнічне походження. Надзвичайно часто застосовується саме повторність мотиву, причому така, що буде відрізнитись невеликим амбітусом, низхідним рухом. Частіше амбітус є терцієвим чи квартовим. Заколисування буде проявлятися у специфічному темпоритмі, що можна співвіднести з процесом гойдання, а також із ритмом дихання людини у стані спокою. Важливу роль при співі колискової пісні має регістр та динаміка. Регістр частіше обирався низький, адже він має менш пронизливий характер, що дає змогу легше заспокоїти дитину. Так само цим обумовлена тиха та помірна динаміка – *piano*. Дослідники виділяють декілька типів колискових, які можна виокремити за ритмічними особливостями: односегментні, де повторюється з варіюванням одна фраза при чотиридольному метрі та ритмомалюнок з ямбічним ритмом. У першому випадку – це чергування чотирьох вісімок та двох чвертей, причому можливе подрібнення і останніх долей такту, яке залежить від кількості складів. У другому випадку наявне чергування вісімки та чверті. Якщо казати про колискові, що поширені у більшості етнічних культур, то перевага надається розмірам 3/4 та 6/8, які пов'язані з ритмом колісання.

В інтонаційному плані та за специфікою виконавства колискові пісні досить близькі до замовлянь, що обумовлене спорідненістю цих жанрів. Однією з функцій колискової є певне висловлення побажань, які мають здійснитись із дитиною у майбутньому, привернення гарного та щасливого майбутнього. Також у ряді колискових є розспіви звуку «а», які мають зв'язок з голосіннями та могли виконувати функцію антифрустративну. Н. Семенчук (2017) вказує, що «елементи голосінь або ж текстові уривки, звернені не до дитини, а призначені для зняття емоційної напруги виконавиці, зазвичай, матері».

О. Хомік (2009) відмічає той чинник, що колискові пісні виконували «апо-тропеїчну та продукувальну функцію – привернути до дитини або відвернути від неї певні надприродні сили, уберегти від будь-якої небезпеки» (с. 155-156). Колискова пісня в українській традиційній культурі повинна виступати джере-

лом захисту дитини. В ній представлений ряд символів, що дозволяють казати про присутність у тексті коліскової своєрідних оберегів, які дають уяву про сам процес заколисування. Це й опис дерев, на яких розміщується колиска, точніше підвищується. Зазвичай обирали такі дерева, як дуб, горіх, верба, явір. Ці дерева є втіленням могутності, сили, стійкості. Їх символічне значення підкреслюється фізичними характеристиками, адже частіше саме з дуба, горіха вироблялись найміцніші вироби (меблі, гойдалки, скриньки тощо). А, власне, явір уособлював чоловіче начало в фольклорній традиції українців. Процес заколисування дитини символічно відтворює діалектику чоловічого та жіночого начал. Якщо дерево, на якому висить колиска є втіленням чоловічого ества, то сама колиска буде відтворювати жіноче начало.

Коліска імітує материнське черево, яке ще необхідне для немовляти, але також і перший локус дитини післянатального періоду (хоча деякі регламентації забороняють класти дитину до коліски протягом від дев'яти до сорока днів – самі числа спонукають до думки про сакральність такої заборони) (Марчун, 2005, с. 8).

Окрім магічної, апотропеїчної функції, коліскова пісня тісно пов'язана з формуванням перших знань дитини про світ, оточення, соціальні стосунки. Актуальним виступає зв'язок образу дерева (дуба) із світовим дровом, яке було складовим елементом традиційної вишивки на українських сорочках.

Треба відзначити, що хоча коліскові пісні є досить подібними у різних культурах, існують певні відмінності, що стосуються персонажів, які згадуються у цьому пісенному жанрі. Для більшості коліскових притаманний опис чи звернення до живих істот – тварин, птахів та рослин. В українських коліскових піснях нерідко наявний образ голуба, що символізує янгола-охоронця, котика, який оберігає дитину та заколисує її. «Котик-сіренький», що є частим персонажем в українських коліскових, не випадково з'являється у багатьох піснях. Варто згадати про традицію запускання в нову оселю kota, адже «першими у нову оселю переселялися сакральні тварини – зазвичай півень або кіт» (Друзюк, 2013, с. 93). До того ж існувала практика, коли спочатку саме котика гойдали у колісці та співали йому коліскові пісні, а вже потім туди клали дитину.

Попри наявність істот, що згадуються у коліскових у позитивному ключі, чимало існує персонажів, якими лякають дітей. В українському фольклорі таку роль відіграє вовк, бабай чи інший персонаж. Так в іспанських коліскових часто згадуються елементи неживої природи та міфічні істоти (чаклунка «коко»). «Коко» лякає дітей в іспаномовних коліскових. Т. Захожа (2012) згадує тих тварин, якими лякають, – це «бик, чорна королева, ельфи, вовки» (с. 80). В українському фольклорі ті тварини, які згадуються у піснях, частіше є такими, що відіграють важливу роль у зростанні дитини. Так чимало оповідань містяться про корову, яка забезпечувала харчування не лише дитини, а й усієї родини.

Якщо у вітчизняному фольклорі доволі часто згадуються дохристиянські персонажі, у іспанських коліскових наявні відсилання до святих. Дана традиція обумовлена пануванням католицизму у Іспанії, більш пізнім походженням цих творів. Натомість в українських традиційних коліскових піснях, незважаючи на час їх створення та побутування, зберігається зв'язок з прадавньою язичницькою культурою, хоча ті, що виникли відносно нещодавно, також містять згадки про янголів

та святих. Разом з тим в іспанських колискових імена святих змінюються в залежності від регіону, а в українських можуть святі взагалі не персоніфікуватися.

У розвідках, пов'язаних з колисковими піснями інших західноєвропейських країн, наводяться ознаки французьких колискових. У них також часто є звернення до християнських образів, зокрема до Господа з проханням «оберігати та захищати дітей від злих сил, хвороб та нещастя (часто не лише під час сну, а й протягом життя)» (Мельник & Яченко, 2012, с. 407). Так само як і в українських колискових піснях наявне згадування Сна, Дрімоти, які здатні приспати дитину та виступають міфічними істотами. Проте істотна відмінність полягає у тому, що у французьких колискових досить рідко з'являються образи, пов'язані з рослинним світом. Це наголошує у своїй розробці В. Мельник та Н. Яченко (2012): «В українських колискових часто зустрічаються також назви трав, що мають силу присипляти дитину: рута, м'ята, барвінок, у французьких подібного не спостерігаємо» (с. 408). Даний чинник можна трактувати по-різному. Ймовірно він пов'язаний з тим, що для здійснення жінкою-матір'ю великого комплексу робіт, які були наявні в українській традиційній культурі, їй необхідний був дитячий сон. Тому практика застосування трав мала неабияке поширення, що й зумовлює згадку про них у піснях. Також згадка про дані трави можлива у зв'язку з наявністю залишків анімістичних вірувань та значної ролі аграрної справи у вітчизняній культурі.

Нерідко у колискових піснях розповідається про нещасливу долю матері та її дитини. Соціальний характер цих колискових свідчить про те, що вони виступали відображенням індивідуального досвіду тих, хто їх співав. Тобто включення окрім традиційних елементів й особистих переживань дає змогу відчутти їх соціальну значущість та здатність модифікуватись. Іспаномовні колискові включають переживання батьків за дитину, опис їх буденних справ та чимало інших побутових аспектів. Вони спрямовані закликати дитину до сну, але також виступають формою комунікації батьків із дитиною. Т. Захожа (2012) відмічає, що іспанські колискові досить часто створювались чи точніше адаптувались жінками, для яких дитина була не втіленням радості та щастя материнства, а тягарем, тому й текст відображує особисті переживання. «Кожне дитя, замість того щоб бути радістю, стає тягарем, і зрозуміло, мати не може не співати йому, про те, що життя не радує її» (с. 76).

Висновки

Коліскові пісні виступають формою трансляції досвіду багатьох поколінь. Встановлено подібність музичних характеристик цього фольклорного жанру, які стосуються різних етнічних культур – це невеликий амбітус, низхідний рух, повторення одного інтонаційного звороту та вибір ритмічних малюнків, що відтворюють специфіку гойдання. Зміст колискових пісень відображає особливості вірувань предків. На прикладі колискових, поширених в європейській культурі можна відмітити поєднання елементів християнської релігії та міфологічних уявлень. Коліскові пісні мають такі функції, як комунікативну, соціальну, магичну. Кожний елемент вербального тексту коліскової має глибоке символічне значення та спрямований на виховання дитини, привертання певних духовних сил, сприяти її здоров'ю та забезпечення їй щасливої долі.

Список бібліографічних посилань

- Друзюк, А. (2013). Коліскові пісні східної Волині (за матеріалами експедиційних записів). *Студії мистецтвознавчі*, 3-4, 91-101.
- Захожа, Т. (2012). Традиції та культура у коліскових піснях Іспанії. *Актуальні проблеми психології*, 4(8), 71-81.
- Марчун, О. В. (2005). *Поетика української народної коліскової пісні: мотиви, функції, образи* (Автореферат дисертації кандидата філологічних наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Мельник, В. І., & Яченко, Н. С. (2012). Семантичні особливості французьких та українських коліскових пісень. В *Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір*, Міжнародна науково-практична конференція (с. 405-409). Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Семенчук, В. (2017). *Коліскова пісня як фольклорний жанр в практиці родинного виховання*. DSpace. <http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8137/1/Коліскова%20пісня%20як%20фольклорний%20жанр.PDF>.
- Хомік, О. Є. (2009). Оберегові образи в українських коліскових піснях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, 56, 155-160.
- Чайка, С. (2019). Жанрове розмаїття української дитячої народно-пісенної музичної творчості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 27, 262-268. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2019-27-0.262-268>.

References

- Chaika, S. (2019). Zhanrove rozmaittia ukrainskoi dytiachoi narodno-pisennoi muzychnoi tvorchosti [Genre variety of ukrainian children' s folk song musical art]. *Pedagogical Education: Theory and Practice*, 27, 262-268. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2019-27-0.262-268> [in Ukrainian].
- Druziuk, A. (2013). Kolyskovi pisni skhidnoi Volyni (za materialamy ekspedytsiinykh zapysiv) [Lullabies of eastern Volhynia (based on expedition records)]. *Researches of the Fine Art*, 3-4, 91-101 [in Ukrainian].
- Khomik, O. Ye. (2009). Oberehovi obrazu v ukrainskykh kolyskovykh pisniakh [Precautionary images in Ukrainian lullabies]. *Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*, 56, 155-160 [in Ukrainian].
- Marchun, O. V. (2005). Poetyka ukrainskoi narodnoi kolyskovoї pisni: motyv, funktsii, obrazu [Poetics of Ukrainian folk lullaby: motives, functions, images] (Abstract of PhD Dissertation). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].
- Melnyk, V. I., & Yachenko, N. S. (2012). Semantychni osoblyvosti frantsuzkykh ta ukrainskykh kolyskovykh pisen [Semantic features of French and Ukrainian lullabies]. In *Suchasni stratehii universytetskoi osvity: yakisnyi vymir [Modern strategies of university education: qualitative dimension]*, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 405-409). Borys Grinchenko Kyiv University [in Ukrainian].
- Semenchuk, V. (2017). *Kolyskova pisnia yak folklornyi zhanr v praktytsi rodynnoho vykhovannia [Lullaby as a folk genre in the practice of family education]*. DSpace. <http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8137/1/Kolyskova%20pisnia%20yak%20folklornyi%20zhanr.PDF>[in Ukrainian].

Zakhozha, T. (2012). Tradytsii ta kultura u kolyskovykh pisniakh Ispanii [Traditions and culture in lullabies of Spain]. *Actual Problems of Psychology*, 8, 71-81 [in Ukrainian].

LULLABY SONGS AND THEIR ROLE IN THE CONTEXT OF TRADITIONAL CULTURE

Anna Tkach

Lecturer; ORCID: 0000-0001-9698-1605; e-mail: anna.arnasio@ukr.net
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

Abstract

The genre of the lullaby is important in traditional culture. Despite the fact that many songs related to the cycle of family and ritual folklore have ceased to function, lullabies do not lose their relevance. The purpose of lullabies in modern practice has a more practical application, but in traditional culture, their role was much greater than lulling a child. The study of the relationship between the components of the lullaby and the separation of their ethnic identity is an urgent task that helps to understand the specifics of traditional culture.

The purpose of the article is to study the specifics of lullabies and their role in the context of traditional culture.

The research methodology is based on a cultural-historical and musical-analytical approach. In this study, the cultural-historical approach is used to identify socio-cultural conditions in which domestic folk genres are formed. Much attention is paid to the semantic level of analysis of the verbal text of lullabies, which reveals the specifics of ancestral beliefs, the relationship of the text with the functional purpose of these songs. The musical-analytical approach makes it possible to explore and compare certain common intonations, rhythmic characteristics in lullabies that exist in different cultures.

Conclusions. Lullabies are a form of broadcasting the experience of many generations. Analysis of their specificity allows us to talk about the similarity of musical characteristics of this folk genre, which relate to different ethnic cultures – a small ambition, downward movement, and repetition of one intonation and the choice of rhythmic patterns that reproduce the specifics of rocking. The content of lullabies reflects the peculiarities of ancestral beliefs. On the example of lullabies, common in European culture, we can note a combination of elements of the Christian religion and mythological ideas. Lullabies have certain stable components that are associated with calming the baby and wanting to lull him. However, there are a number of differences, in particular in the verbal text, which reproduces the specifics of socio-cultural conditions in which they were formed. Functions of lullabies include communicative, social and magical. Each element of the lullaby verbal text has a deep symbolic meaning and is aimed at raising a child, attracting certain spiritual forces, promoting his/her health and ensuring his/her happy fate.

Keywords: lullabies; songs; genre; functions; traditional culture; symbolism

КОЛЫБЕЛЬНЫЕ ПЕСНИ И ИХ РОЛЬ В КОНТЕКСТЕ ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ

Анна Ткач

преподаватель; ORCID: 0000-0001-9698-1605; e-mail: anna.arnasio@ukr.net
Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Аннотация

Жанр колыбельной песни имеет важное значение в традиционной культуре. Несмотря на то, что многие песни, которые имели отношение к циклу семейно-обрядового фольклора, прекратили свое функционирование, колыбельные песни не теряют актуальности. В современной практике назначение колыбельных песен имеет более практическое применение, однако в традиционной культуре их роль была намного больше, нежели укачивание ребенка. Исследование взаимосвязи между компонентами колыбельных песен и выделение их этнического своеобразия является актуальной задачей, способствующей пониманию специфики традиционной культуры.

Цель исследования заключается в исследовании специфики колыбельных песен и их роли в контексте традиционной культуры.

Методология исследования основывается на культурно-историческом и музыкально-аналитическом подходах. В данном исследовании культурно-исторический подход используется с целью выявления социокультурных условий, в которых формируются бытовые фольклорные жанры. Большое внимание уделяется семантическому уровню анализа вербального текста колыбельных песен, который выявляет специфику верований предков, взаимосвязь текста с функциональным назначением этих песен. Музыкально-аналитический подход позволяет исследовать и сравнить некоторые общие интонации, ритмические характеристики в колыбельных песнях, которые существуют в разных культурах.

Научная новизна исследования заключается в раскрытии роли колыбельных песен в контексте традиционной культуры и выделении их специфики.

Выводы. Колыбельные песни являются формой трансляции опыта многих поколений. Установлено сходство музыкальных характеристик этого фольклорного жанра, касающихся различных этнических культур – это небольшой амбитус, нисходящее движение, повторение одного интонационного оборота и выбор ритмических рисунков, воспроизводящих специфику укачивания. Содержание колыбельных отражает особенности верований предков. На примере колыбельных, распространенных в европейской культуре, можно отметить сочетание элементов христианской религии и мифологических представлений. В колыбельных есть определенные стабильные компоненты, связанные с успокоением ребенка и стремлением его укачать. Вместе с тем существуют различия, в частности в вербальном тексте, которые воспроизводят специфику социокультурных условий, в которых они формировались. Колыбельные песни имеют такие функции, как коммуникативная, социальная, магическая. Каждый элемент вербального текста колыбельной песни имеет глубокое символическое значение и направлен на воспитание ребенка, привлечение определенных духовных сил; способствует его здоровью и обеспечению ему счастья.

Ключевые слова: колыбельные; песни; жанр; функции; традиционная культура; символика

